

Ivo i Slavko Goldstein, *Tito*

Zagreb: Profil, 2015, 911 str.

Josip Broz Tito, kao aktivista zabranjene Komunističke partije u Kraljevini Jugoslaviji, mašinski radnik na *fremtovanju* (rad u inozemstvu), kao vrhovni komandant partizanske vojske, kao rukovodilac KPJ/SKJ, kao predsjednik Republike, ali i kao karizmatična ličnost koja je svjetskoj javnosti bila mnogo poznatija nego li sama zemlja kojom je rukovodio trideset i pet godina predmet je istraživanja i pisanja autora različitih profila. O Titu su i domaći i inostrani autori, selektirajući podatke iz njegovog života i ne uzmičući od subjektivizma, konstruirali potpuno oprečne predstave prema kojima je on bio utjelovljenje *dobra* ili pak *zla*.

Hagiografije o Titu na prijelazu iz XX u XXI stoljeće, u periodu u kojem je, kako naglašava Todor Kuljić, anti-komunizam moderni nonkonformizam inteligencije sa svim predrasudama i pristranostima tog pogleda na svijet, zamijenjene su negativističkim krajnostima, protutitovskom i revizionističkom literaturom u kojoj se nerijetko demonizira i Josip Broz Tito i socijalistička Jugoslavija (Todor Kuljić, *Tito – sociološkoistorijska studija*, Zrenjanin, 2005, 16). Nakon niza knjiga istog ili sličnog naslova, čitaocu je dostupna

knjiga Ive i Slavka Goldsteina – *Tito*, izdanje zagrebačke izdavačke kuće Profil, 2015. godine, koja, kako sami autori naglašavaju, nije knjiga niti *za* niti *protiv* Tita. U *Predgovoru* je istaknuto da su se autori u istraživanju vodili maksimumom da “politička biografija poput Titove može biti vrijedna samo kao cjelina koja uvažava sve relevantne činjenice, a ne izdvaja ih niti zaobilazi po kriterijumima simpatija ili antipatija”. Ukazuje se na važne objektivne i subjektivne faktore koji su utjecali na rad, tj. historijsku distancu, realnost stravičnog raspada Jugoslavije kao i lična, različita iskustva autora. Uprkos tome, nastojeći se “odmaći od vlastite i obiteljske memorije”, prateći pravila formalne logike, znanstvene metodologije i historičarskog zanata, cilj je bio podvrgnuti objektivnom i trezvenom preispitivanju i revaloriziranju ličnost Josipa Broza Tita i u konačnici dati uravnoteženu ocjenu.

Knjiga je podijeljena na petnaest poglavlja i čak 96 potpoglavlja u kojima se sistematski i vrlo detaljno prati životni put Josipa Broza od siromašnog dječaka Hrvatskog zagorja do neprikošnovenog ratnog komandanta, vojskovođe, reformatora i autokrate (*Predgo-*

vor, 13–25; *Odrastanje i sazrijevanje (1892.–1928.)*, 25–59; *Uspón u partijskoj hijerarhiji (1928.–1934.)*, 95–129; *U sjeni Kominterne (1937.–1940.)*, 129–195; *Vojskovođa (ljetó 1941. – ljetó 1943.)*, 195–291; *Prema pobjedi (ljetó 1943. – jesen 1945.)*, 291–327; *Raðanje državnika (1944.–1945.)*, 327–411; *Autokrat (1945.–1950.)*, 411–509; *Reformator (1950.–1958.)*, 509–599; *Suočavanje s dilemama (1958.–1971.)*, 599–689; *Čvrsta ruka pod stare dane (1971.–1980.)*, 689–809; *Epilog*, 809–831; *Umjesto zaključka*, 831–853, i *Dodaci*, 853–910) Na kraju knjige, koja je izvanredno grafički i tehnički uređena i obogaćena nizom fotografija, nalazi se popis kratica, bibliografija, kazalo imena, kazalo toponima i bilješka o autorima.

Promatrana kao cjelina koja sadrži brojne, do sada mnogo puta u literaturi navođene činjenice, ali i one manje poznate ili potpuno nove, ova knjiga nije samo *interesantna* nego je neupitno naučno utemeljena i stručno argumentirana biografija koja nastoji da Titu nađe “pravu mjeru”. Kombinirajući hronološku i tematsku metodu, rekonstruktivni i analitičko-sintetički pristup ovoj izuzetno složenoj problematici, autori su se osvrnuli na sva ključna pitanja koja se tiču života i djela Josipa Broza Tita. Na osnovu obimne literature i objavljenih izvora rekonstruirali su njegov životni put, društveno historijski kontekst u kojem je djelovao, te ključne procese i važne događaje.

Knjiga polazi od Titovog djetinjstva u Kumrovcu, tj. u Podsredi u

Sloveniji, njegovog naukovanja bravarskog zanata u Sisku, *fremvtovanja* tj. rada u inostranstvu, učestvovanja na srbijanskom i ruskom frontu, ranjavanja i zarobljeništa, rada u ruskim radnim logorima, kao i života u kirgiškom plemenu u blizinu Omska. Iste godine (1920) kada postaje član jugoslovenske sekcije Ruske komunističke partije (boljševika), Josip Broz se vratio u Jugoslaviju, a vrlo važan događaj odigrao se u proljeće 1927. godine kada je izabran za sekretara Oblasnog odbora Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije. Savez je bio dio legalnih Nezavisnih sindikata u kojima je ilegalna Komunistička partija imala jak utjecaj. Potom je slijedio Brozov postepeni uspon u partijskoj hijerarhiji koji je prekinut 1928. godine petogodišnjom robijom, ali će biti nastavljen njegovim kooptiranjem u CK KPJ 1934. godine u Beču. U knjizi su detaljno predstavljene Titove “moskovske godine”, složeni odnos s Kominternom i NKDV-om (Narodni komesarijat unutrašnjih poslova SSSR), frakcionaške borbe unutar KPJ, staljinističke čistke i stradanja jugoslovenskih partijaca i, u konačnici, prerastanje privremenog rukovodstva KPJ u CK KPJ te Titovo imenovanje generalnim sekretarom u oktobru 1940. godine na Petoj zemaljskoj konferenciji u Zagrebu.

Knjiga prati Titov prelazak iz Zagreba u Beograd u maju 1941. godine, gdje je u julu na sjednici Politbiro-a formiran Glavni štab, a on imenovan vrhovnim zapovjednikom Narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda

Jugoslavije. Data je vrlo detaljna slika njegovog ratnog puta, definiranja i usmjeravanja ustanka i partizanske borbe, značenja i forsiranja “bratstva i jedinstva”, suradnje partizana s četnicima, boravka u Foči, dugog partizanskog marša od Žabljaka do Bihaća, idejnog postavljanja Prvog zasjedanja AVNOJ-a, organiziranja NOVJ-a i NKOJ-a, posebno Četvrte neprijateljske ofanzive tj. pregovora s Nijemcima te dešavanja tokom bitaka na Neretvi i Sutjesci. Autori naglašavaju da je druga polovina 1943. godine prijelomni ratni period kada se rješavaju dva važna pitanja: pitanje dalje sudbine NOP-a, pomoći saveznika i odnosa s izbjegličkom vladom Jugoslavije, kao i pitanje organizacije buduće države. Također, ističu da su se upravo krajem 1943. godine “Titove ambicije i politički horizonti značajno proširili” i da on u prvoj polovini 1944. godine “vrlo vješto igra diplomatsku igru”. Nova faza nastupila je nakon Desanta na Drvar i Titovog prelaska na otok Vis, nakon čega se Tito u Napulju u augustu susreće s Čerčilom, u septembru 1944. u Moskvi sa Staljinom, a u oktobru prelazi u Vršac, čime je pokrenuta velika antifašistička ofanziva za oslobođenje.

Devetim poglavljem počinje drugi dio knjige u kojem se govori o poslijeratnim godinama obilježenim totalitarnom vlašću Josipa Broza Tita, koji je istovremeno bio predsjednik i države i vlade i prvi čovjek KPJ. Bio je to, kako autori ističu, jugoslovenski “staljinizam u gotovo punom smislu riječi”, koji ipak nije obilježen masovnim

partijskim čistkama, antisemitizmom niti je provodio rigidnu represiju nad kulturom općenito. Spletom različitih okolnosti, posebno pod utjecajem mijenjanja političkog kursa nakon Rezolucije Informbiro-a, počinje period reformi i postepene liberalizacije, pri čemu njegova staljinistička vlast polako prerasta u autokratsku i autoritarnu. Istovremeno, Partija je ideologemima *ravnopravnosti i jednakosti, bratstva i jedinstva*, kao i forsiranjem tzv. *modernizacije jugoslavenskog društva*, nastojala učvrstiti svoju vlast, pridobiti stanovništvo, pri čemu je u nekim oblastima društvenog života zaista ostvarivana značajna sloboda. Uslijedio je period brojnih reformi tokom kojih Tito “nije odustajao od komunizma”, ali se opredijelio na vidljive uzmake do dotadašnje prakse, socijalističkog modela u svemu, insistirajući na “novim putevima socijalizma” te saradnjom i s Istokom, ali i s Zapadom. “Zlatno doba titoizma”, kojim se naziva period naoko politički stabilnog napretka jugoslavenskog društva 1950-ih, 1960-ih i dijelom 1970-ih godina, suočilo se s potrebom izlaska iz uskog dijapazona “ideoloških zadanosti”. Dilema o načinu daljeg društveno-ekonomskog razvoja polarizira jugoslovensko rukovodstvo tako da će u narednom periodu Tito balansirati između različitih, pa i oprečnih, vizija, “lavirati” između konzervativne i reformističke struje. Lično će biti i “inicijator i kočničar promjena”, poticati decentralizaciju Jugoslavije, biti jamac očuvanja već dosegnute razine demokratičnosti i

funkcioniranja sistema i, paradoksalno, istovremeno biti neprikosnovena ličnost na čelu monopolističke, *demokratski centralizirane* Partije.

Potreba za snažnim i dugotrajnim društvenim i privrednim reformama i nastojanje da se ni u kojem slučaju na dovede u pitanje autoritet, pozicija i značaj Saveza komunista Jugoslavije rezultirat će političkim kompromisima. Na taj način oblikovat će se hibridni sistem koji je bio nešto između dotadašnjeg centralizma i stvarnog federalizma, obilježen socijalističkim samoupravljanjem koje je sadržavalo elemente i tržišne i planske privrede. Međutim, “iako zavijene partijskim meta jezikom”, sve oštrije rasprave i sukobi republičkih rukovodstva sa saveznom centrom krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godine polako izlaze u javnost, što će prvo usporiti a ubrzo i zaustaviti dotadašnju demokratizaciju i liberalizaciju društva. Autori posebno ističu da je Josip Broz Tito na Devetom kongresu SKJ 1969. godine najavio promjenu političkog kursa istakavši da je “liberalizacija bila potrebna i da je dala rezultate, ali je otišla predaleko”, tj. da se s “demokratijom ušlo u preveliku širinu”. Višegodišnjim izmjenama i usvajanjem novog Ustava u januaru 1974. godine izvršena je značajna decentralizacija Jugoslavije, osnažena su suverena prava republika, ali je istovremeno došlo do brojnih kadrovskih smjena. Goldsteinovi naglašavaju da je iz zabrinutosti za sopstveni autarkični položaj, kao i položaj Partije, Broz odluku o smjeni onih koji su *razbijali*

partijsko jedinstvo donio nakon višegodišnjeg balansiranja, vještog prikrivanja ličnih nedoumica i kolebanja, ali da su smjene na koncu provedene odlučno i vrlo oštro. Pismo Izvršnog biroa Predsjedništva CK SKJ iz oktobra 1972. godine kao analiza i smjernica, tj. čudotvorno *rješenje* za mnogobrojne probleme, trebalo je javnosti objasniti i opravdati Titovo ponovno rukovođenje “čvrstom rukom”. Pri tome, “kritički osvrt na vlastitu idejno-političku praksu” bio je eufemizam za kadrovske čistke koje su provedene u cijeloj Jugoslaviji.

Autori ističu da će se u uslovima “federalizacije bez demokratizacije” potvrditi da je socijalističko samoupravljanje kao “svojevrsan ideološko-politički okvir sa stvarnim potrebama društva imalo malo ili nimalo veze”, dok će usvajanje tzv. Zakon o udruženom radu 1976. godine samo doprinijeti daljoj birokratizaciji i općoj neefikasnosti. Nastojeći da *zamrzne* jugoslovensko društvo uvođenjem kolektivnog rukovodstva i primjenom jednogodišnjeg mandata, Tito se trudio spriječiti značajnije promjene tako da će posljednje godine njegovog života značajno biti obilježene ličnim nesnalaženjem, državnim represijom i društvenom krizom.

Knjiga ne završava s Titovom smrću, nego autori u *Epilogu* analiziraju društveno-političku situaciju 1980-ih godina kada se sve češće umjesto dotadašnjeg eufemizma “složena situacija” počinje upotrebljavati riječ “kriza”. Stanovišta su da se Pred-

sjedništvo SFRJ pokazalo nedoraslo svom vremenu, neodlučno u tome da se reforme zaista provedu, što je proizlazilo iz suštinske opredijeljenosti da se dotadašnji društveni sistem jednostavno petrificira. “Pozivanjem na Tita” kao svojevrsnom izlikom političko i partijsko rukovodstvo 1980-ih godina dodatno usložnjava političku i ekonomsku krizu međusobnim optužbama za *dogmatizam, revizionizam, nacionalizam, separatizam* i brojne druge “izme”. Istovremeno, ubrzano se odvijao proces detitoizacije, koji u javnost ulazi *na velika vrata* objavljivanjem drugog toma *Biografije Josipa Broza Tita* autora Vladimira Dedijera 1981. godine. Taj proces, i pored represivnih mjera poput usvajanja Zakona o upotrebi lika i djela Josipa Broza Tita iz 1984. godine, bit će nastavljen i ubrzan dolaskom Slobodana Miloševića na vlast (1987), što će već krajem tog desetljeća urušiti Titov kult ličnosti i posve ga detronizirati.

Iako se hronološki prati Titov život i rad, posebna pažnja posvećena je određenim temama koje svojim značajem nadilaze pojedine faze. U knjizi se govori o *titoizmu* kao posebnom političkom sistemu, zatim se prati razvoj Titovog kulta ličnosti, diskutira o Titovom jugoslovenstvu i hrvatstvu, ulozu i značaju pokreta nesvrstanih, uspješnom laviranju među blokovima, ali i o konkretnim pitanjima njegovog odnosa s JNA, vjerskim zajednicama, stavovima prema kulturi, tzv. socrealizmu i socijalističkom modernizmu, stavu o Tršćanskom pitanju, Praškom

proljeću, Balkanskoj federaciji, studentskom buntu, Korčulanskoj školi itd. Također, s ciljem boljeg razumijevanja složenih odnosa koje je nametalo vrijeme i prostor, posebna pažnja posvećena je njegovom odnosu s Milanom Gorkićem, Josifom V. Staljinom, Nikitom S. Hruščovim, Andrijom Hebrangom, Sretenom Žujovićem, Milovanom Đilasom, Aleksandrom Rankovićem, Miroslavom Krležom, Franjom Tuđmanom, ali i saradnji i “stimulativnom utjecaju” Moše Pijade, Rodoljuba Čolakovića, Salomona Levija, Vladimira Čopića, Borisa Kidriča, Ive Lole Ribara, Fritrooya MaCleansa, Josipa Kopiniča, Edvarda Kardelja i drugih. U knjizi se govori o karakteru Josipa Broza Tita, njegovom temperamentu, vrlinama, vještinama i manama, afinitetima i praksi, svakodnevnoj rutini i hobijima, odijevanju i putovanjima, brojnim priznanjima i nagradama, kao i kandidaturi za Nobelovu nagradu za mir. Nije zaobiđeno ni pitanje njegovog porodičnog života, odnosa sa “svim njegovim službenim i neslužbenim suprugama”, a posebno razlaza s Jovankom Budisavljević Broz, koji sredinom 1970-ih godina nije bio isključivo privatno pitanje.

Međutim, autori nisu izostavili ni one teme koje su uglavnom potiskivane za Titovog života, a kasnije senzacionalistički otvorene i o kojima se i danas u javnosti i u historijskoj nauci vode vrlo žive i oštre polemike. To su pitanja na koja se ukazuje kao na “moralne mrlje” Josipa Brza Tita poput njegovog držanja tokom Staljino-

vih čistki, određenih vojno-strateških odluka tokom Drugog svjetskog rata, suradnje Tita s četnicima i Nijemcima, njegove odgovornosti za stradanja tzv. “narodnog neprijatelja”, žrtava na Bleiburgu i Križnom putu, stradanja foklsođčera, neuspjeha zadrugarskog eksperimenta, ideološkog i demagoškog konzervativizma, obračuna s tzv. informbirovcima (Goli otok), smjena liberalnih rukovodstva početkom 1970-ih godina, oštrog obračuna s političkom emigracijom do lične rastrošnosti, hedonizma i elitizma.

Autori u završnici ukazuju na pogubnost savremene prakse da se današnje vrijednosne kategorije prenose u neka prošla vremena i na taj način ocjenjuje Josip Broz Tito. Pod utjecajem subjektivnog doživljaja, ponekad kao rezultat revidiranja ličnih mladalačkih stavova / slabosti, a nerijetko iz tzv. “etnocentrične žablje perspektive”, i danas se provodi selekcija izvora. Vršiti se neopravdan izbor dokumenta da bi se potkrijepila već donesena ocjena o Josipu Brozu Titu, posebno u kontekstu njegove zasluge u rješavanju nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa i pitanja ustavnog ustrojstva Jugoslavije. U *Zaključku* autori posebno ističu da je Titova “humanizirana diktatura” imala pozitivne, ali i negativne strane, nerijetko je imala “najbolje namjere”, ali je jasno postavljala ograničenja *novim* i *drugim* idejama. Smatraju da je Josip Broz Tito, nastojeći pomiriti ideološku dogmu i političku pragmu, i to u kontekstu datog trenutka, u suštini političar s izraženim osjećajem

za realizam i balans, svjestan značaja kompromisa. Karakterna dihotomija s oštrim političkim instinktom i duboko ukorijenjenom dogmom utjecala je na to da se mogu izdvojiti tri ključne konstante njegovog ličnog i političkog opredjeljenja. Tokom cijelog života bio je zagovornik i sljedbenik tzv. “pravovjernog komunizma” i “izvornog marksizma – lenjinizma”, čiju ispravnost nikada nije dovodio u pitanje. Druga ideja kojoj je bio odan jeste ideja Jugoslavije, pri čemu je sebe smatrao objedinjavajućim faktorom obnašajući ulogu “patrijarhalnog oca” koji je predstavljao stvarnu tačku jugoslovenskog kolektivnog identiteta. Autori posebno naglašavaju njegov osjećaj za ravnotežu snaga te sposobnosti da svakoj grupi (naciji, društvenom sloju i slično) odmjeri podjednaku količinu i slobode i represije. Treća velika ideja Tita kao političara bila je ideja nesvrstanih, koju, kako autori ističu, ne treba tumačiti kao “obično natrapavanje”. Iako ne zaslužuje panegirike, politika jugoslovenske nesvrstanih bila je rezultat grčevitog nastojanja da se sačuva samostalnost i zemlja zaštititi od sovjetske dominacije. Takva ambiciozna vanjska politika, koja je bila “Titov prostor i u njoj se odlično snalazio”, priskrbila je Jugoslaviji 1960-ih i 1970-ih godina mnogo veći međunarodni značaj nego što je to geopolitički i ekonomski bilo opravdano. Iako su sve tri ideje nakon smrti Tita izgubile svoj stvarni smisao i vrlo brzo propale, autori ističu da se ne može tvrditi da su, u kontekstu prostora i vremena gdje i kada su

nastale i razvijale se, bile pogrešne, tj. da je “provodeći tu politiku Tito a priori bio u krivu”.

Prema naprijed navedenom jasno je da ova knjiga nije samo biografija Josipa Broza Tita nego argumentirana i stoga važna studija o jednoj epohi, historijskom razvoju i značajnim civilizacijskim iskoracima jugoslovenskog društva. To je, sukladno dugogodišnjim istraživačkim radom, jasno zao-kružena cjelina u kojoj se historijski procesi, događaji i ličnosti promatraju u kontinuitetu i interakciji, sa osvrtom na *prije* i *poslije*, pri čemu se, za razliku od prethodnih knjiga o Titu, otkrivaju brojne uzročno-posljedične veze i time značajno osvjetljavaju povijesna dešavanja. Kroz cijeli tekst autori vode dijalog i polemiku s dosadašnjim percepcijama nastojeći argumentirano demistificirati i derekonstruirati brojne “fame, teorije zavjere, misterije, laži i gluposti” o Josipu Brzu Titu. Konkretno ukazujući na određene nedostatke, pretpostavke, pretjerivanja i neopravdane hipoteze “žutoštampanih novinara pa i pristrasnih historičara” autori ukazuju na činjenice koje isključuju svako jednostrano sagledavanje, krute i definitivne zaključke. Na taj način, pored informativne, ova studija ima i korektivnu ulogu. Pri tome poseban značaj ima osvrt (*Dodatak: Tito kao povijesna tema: od znanosti do šunda*) na dosada objavljenu literaturu o Josipu Brozu Titu, gdje su autori iznijeli

osnovne ocjene, apostrofirali značaj određenih radova, njihove nedostatke, kontekst u kojem su oni nastali, kao i odjek koji su imali ili imaju u naučnoj i općedruštvenoj javnosti.

Knjiga predstavlja i izvrstan vodič kroz izvore i literaturu. Popis korištenih bibliografskih jedinica koji sadrži naslove objavljene na prostorima bivše Jugoslavije, radove pisane na stranim jezicima, kao i literaturu najnovijeg datuma te različitih vrsta izvora, zaista je impozantan.

U konačnici, složili bismo se s recenzentima da je ovo “nesumnjivo literarno najuvjerljivija i najuzbudljivija biografija Josipa Broza Tita” (Miljenko Jergović) i da knjigu karakterizira “jasan i pregnantan publicistički stil, povremeno gotovo trilerski našpanovan”, pri čemu se Josip Broz Tito pojavljuje kao “protagonist u povijesnom trileru” (Ivan Lovrenović). Posebno se to može reći za prvi dio knjige koji se odnosi na period do 1945. godine, što je nesumnjivo rezultat primarne vokacije autora. Međutim, to ne umanjuje njihove evidentne napore da se pridržavaju naučne objektivnosti čineći snažni emotivni otklon od subjektivizma. Sigurni smo da će ova sveobuhvatna studija koja se suprotstavlja provincializaciji historiografije biti neiscrpan izvor za domaće i strane istraživače, ali i sve zainteresirane koji imaju dileme pri razumijevanju savremenih historijskih tokova.

Dženita Sarač Rujanac